

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ: ЕВОЛЮЦІЯ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Зетко Богдан Іванович

медіатор, магістр права,

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Права людини є основоположним елементом демократичного ладу, невід'ємною частиною правового устрою будь-якої цивілізованої держави. У сучасному конституційному праві вони набувають особливого значення, виступаючи як ядро суспільного договору між державою та громадянами. Конституційне закріплення прав і свобод відображає не лише юридичне, а й морально-політичне бачення суспільства щодо гідності людини.

Серед широкого спектра прав, одне з найважливіших у XXI столітті – це право на інформацію. Його ефективна реалізація є основою політичної участі, контролю за владою, боротьби з корупцією та забезпечення прозорості державного управління. Особливо актуальним воно стає в умовах глобалізації, технологічного прориву та безпрецедентних криз, включно з пандеміями, війнами та інформаційними атаками.

В умовах глобалізаційних процесів, а також кризових кризових ситуацій у соціумі пропаганда та інформаційна війна стають надзвичайно актуальними. У цьому контексті, зокрема, під час воєнних дій, постає питання обмеження задекларованого в усіх сучасних конституціях права на інформацію. Крім конституційних актів, право на інформацію зазначено у численних міжнародних актах.

Перші концепції відкритості державної інформації почали формуватися ще в XVIII столітті. Одним із найяскравіших прикладів є Акт про свободу друку Швеції (1766 р.), який вперше у світовій історії закріпив право громадян на доступ до офіційних документів. У подальшому ці ідеї отримали розвиток через принципи свободи слова і друку у конституційних традиціях Франції, Великобританії, США.

Після Другої світової війни право на інформацію отримує міжнародне визнання та закріплюється у Конвенції про захист прав та основних свобод людини (1950 р.) [1], Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.) [2] Загальній декларації прав людини (1948 р.) [3].

Після цього право на інформацію починає закріплювати у конституціях різних держав. Сучасні конституції включають норми, що гарантують: свободу поширення інформації; доступ до публічної інформації; захист персональних даних; інформаційну безпеку. Наприклад, Конституція України (стаття 34) гарантує право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [4].

В свою чергу, попри конституційні гарантії, існують і сучасні виклики реалізації права на інформацію:

1) Попри декларативні гарантії, багато країн практикують обмеження інформації під приводом державної таємниці або службового користування. Це створює бар'єри для доступу до суспільно значущої інформації – про витрати бюджету, екологічну ситуацію, закупівлі, рішення органів влади;

2) Цифрова доба, окрім небаченого раніше доступу до інформації, принесла загрози у вигляді фейкових новин, маніпуляцій, кібератак та масової дезінформації. Особливо загострилась ця проблема у контексті повномасштабної війни Росії проти України, де інформація стала елементом стратегії та зброєю.

3) У періоди воєнного стану або надзвичайного положення держава закономірно обмежує певні інформаційні потоки для захисту національної безпеки. Однак виникає потреба в чітких критеріях, аби ці обмеження не переростали у порушення фундаментальних прав.

4) Проблемою залишається і цифрова нерівність – брак доступу до мережі Інтернет, низький рівень цифрової грамотності, особливо серед сільського населення, осіб з інвалідністю, літніх людей.

У демократичному суспільстві інформація – це кровообіг політичної системи. Вона дає змогу громадянам:

- брати участь у прийнятті рішень;
- здійснювати контроль за владою;
- боротися з корупцією;
- отримувати доступ до правосуддя.

Демократичні трансформації супроводжуються переглядом ролі інформації як інструменту політичної участі. Прозорість прийняття рішень, відкритість бюджету, доступ до судових рішень – усе це складові формування довіри до держави.

Україна, як держава в перехідному періоді, продемонструвала важливий крок – ухвалення Закону «Про доступ до публічної інформації» [5], який деталізує конституційні гарантії. Однак постійні зміни політичного ландшафту, війна, дезінформація з боку зовнішніх акторів створюють нові виклики для його ефективної реалізації.

Вважаємо за необхідне також окреслити перспективи розвитку конституційного права на інформацію:

– Конституційне право на інформацію повинно охоплювати нові цифрові механізми такі як електронне врядування, відкриті реєстри, «єдиний портал державних послуг», які сприяють ширшому доступу до інформації та послуг;

– У багатьох країнах виникає потреба: озширити формулювання права на інформацію в конституції; прямо закріпити право на доступ до відкритих даних; визначити відповідальність за поширення фейкової інформації на конституційному рівні;

– реформа судової влади, адже саме суди відіграють важливу роль у тлумаченні меж доступу до інформації, захисту прав журналістів, балансу між свободою слова та приватністю;

– Імплементація рішень Європейського суду з прав людини допоможе розширити національні підходи до тлумачення права на інформацію як складової демократичного врядування.

Право на інформацію – це не другорядне чи технічне положення, а фундаментальний інструмент реалізації інших прав, індикатор якості демократії та запорука підзвітності влади. В умовах демократичних трансформацій це право стає основою політичної участі, формування довіри до інститутів, ефективного громадського контролю та протидії авторитарним загрозам. Його подальший розвиток вимагає цілісного підходу: зміцнення конституційних гарантій, удосконалення законодавства, судової практики, а також розвитку цифрових механізмів доступу і підвищення обізнаності населення щодо власних прав.

Література:

1. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.Ст. 141.

5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>